

K R I T I K

ÖFVER

LÅN-BOKSTÄFVERNA

UTI

FINSKA SPRÅKET.

Vådliga äro alla reformer, såväl i språk- som tanke-systemer, ehuru deras följder kunna ofta vara välgörande. Upphofsmanen till en Reformation dömmes af verlden, icke efter planens bestämdhet, utan efter utgången och följderna deraf, om de ock vore förorsakade genom någon motsatt verkan i anseende till afsigten.

Så är det i miniatur äfven med detta anspråkslösa försök, om denna jemförelse tillåtes mig. Kanske anses det af Allmänheten såsom ett oförlätligt språk-förderf. Detta vore ej smickrande för mig; men jag har sökt sanningen, i det jag velat utreda Finska språkets urgamla egenhet, om den ock i våra tider ej mera till alla delar vore antaglig. Företaget kan ej vara utan vigt, och fordrar synnerligen i det afseende kännarens närmare ompröfning, huruvida de fremmande, till Finskan öfverförde bokstäfverne (eller hvilka af dem) verkligen bidraga till Finska språkets fullkomnande, och om tven-

ne consonanter i början af orden, ehuru stridande mot språkets natur, äro nödvändiga vid ord-lån från fremmande språk, såvida den sista consonanten, efter Finska uttalet, då blott borde bibehållas.

Jag tror, att detta behof ligger blott i örat, som är vant vid andra språk utom Finskan; ty om ock några stumma ljud, såsom: t p r u, hvarmed man betecknar ett hejdande rop till hästen, och: hst, som är ett gifvet tecken till tystnad, samt: hm, att tillkännagifva förundran, vore att anses såsom undantag härutinnan, så äro de dock icke egentliga ord, och kunna genom inga språketecken uttryckas, utan blott betecknas.

Detta bör ej uttydas, att härigenom vela återföra språket till sin råhet; afsigten är, att gifva det åter dess förlorade natur och egenhet. Här är icke fråga om nödvändigheten af ord-lån från fremmande språk, hvilket jag icke kan bestrida, utan blott, huru de skola förfinskas, så att de öfverensstämma med språkets natur.

Jag uppkastar här, förrän jag går vidare, en fråga till granskares besvarande: Gifves det ingen egentelig inländsk väg till fullkomlighet för Finska språket, utom den genom utländska tecken och fremmande formler? För ovissheten, huru svaret framdeles utfaller, har jag icke vågat lämpa alla re-

sultaterna af denna Kritik å andra af mina försök på Finska språket, än hvad som i slutet häraf exempelvis anföres.

Som Finlands upplysning och dess språködning varit ifrån början i förfinskade Svenskers eller försvenskade Finnars händer, så hafva de, föga kännare af finska språkets grunder, velat passa eller rättare tvinga detta sällsamma och egna språk efter den svenska formen, och öfverhopat det samma till en god början med en mängd öfverflödiga och i finskan onaturliga bokstäfver, nämligen med *b, c, d, f, g, p* och *z*, hvilka icke allenast kunna umbäras, utan äfven böra, efter finska Orthoëpien (Uttals-läran), alldeles utelemnas; ty århundraden hafva varit otillräckeliga, att i allmänhet vänja finska tungan till deras rätta uttal.

För det andra, har man, utom en stor mängd af sveticismer uti uttrycken, tillskapat och lånt många ord, som emot språkets art begynnas med tvenne consonanter, t. ex. *Krapina, priiskoitus, Prowasti, prántti, &c.* Det är besynnerligt, att ej någon fallit äfven på den ideen, att förse finskan med genus, som uti de flesta språken utgör en så väsentelig omständighet.

Olikheten emellan finska och svenska språken är märkbar till och med uti bokstäfvernas uttal. En svensk uttalar t. ex. *p*

efter en consonant lika skarpt som en finne sitt *pp*, såsom uti: harpa, på finska *harppu*. Och en finne uttalar *p* framför *m* nästan lika lindrigt som svensken sitt *b*, t. ex. *wampa*, eller efter svenskan *wamba*, der man sökt förmildra ljudet af *p*, utan afseende derpå, om en finne kan uttala *b* enskildt eller icke, och ej tagit i betänkande, att ljudet af *m* redan af sig sjelf förmildrar den följande consonanten.

På samma sätt förhåller det sig äfven med *b* efter *l* och *n*, och med *g* efter *n*. Man har trott, efter svenska uttalet, att *b* skulle harmoniera mera med *l* och *n* än *f*, och *g* med *n* bättre än *f*; men som redan sagdt är, *l*, *m* och *n* verka redan af sig sjelfva förmildring å ljudet af den följande consonanten, om den är enkel, som då hör till den följande stafvelsen efter nämnde verkande bokstäfver, t. e. *lampaan*, *walta*, *fanto* och *lanfa*. Annat är, om de följande eller verkan emottagande bokstäfverne finnas dubbla, såsom uti *lamppu*, *waltti*, *wantti* och *penffi*, då äro de alltid skarpa, samt böra äfven uti de *Casus*, der consonanterne blifva förenklade, hårdare uttalas, såsom *lampun*, *waltin*, *wantfin* och *penfin*.

När *b*, som härtills i vissa ordböjningar intagit rummet efter *f*, blir enligt grundfinskan alldeles utelemnadt, liksom det redan uti några slags ord skett med *g*, vicarie för *f*, höras diftongerna *uo*, *ie* och *yo* i begge

fallen framför en vocal såsom uu, ii och yy, till ex. ruo-an (ruuan) af ruoka, tie-on (tiion) af tieto, lie-on (liion) af lieko och syö-ään (syyään) af syötää. Men om den nästföljande vocalen i ordet är af samma slag som förra hälften af diftongen, såsom uti suo-ut af suotu, och hyöyllinen af hyöttyä; så läses allt efter bokstafven.

För öfrigt, om man undantager regeln om ordens begynnelse-vigt, och den i alla språk vanliga omständigheten, att man genom accenten, eller gifven vigt på något visst ord, kan ofta gifva en mening så många förändringar som der gifves ord, är finska prosodien ren och enkel, då stafvelsernas vigt och längd bestämmes genom utsatte bokstäfver.

Uti vissa Casus eller ordens böjningar, der bokstäfver omvexlas, har ö blifvit nyttjadt emellan tvenne dels lika, dels olika vocaler, samt g alltid allenast emellan tvenne lika. Orsaken dertill har kanske varit, att undvika en hop tvetydiga (homonyma) ord, som bristen af desse bokstäfver förorsakat i språket. Man har skrivit till ex. kudun icke kuun af kutu, ladon icke laon af lato, kedon icke keon af keto, sugun icke suun af suku; ty kuun af kutu är lika med kuun af kuu, laon af lato lika med laon af lato, keon af keto lika med keon af keto, och suun af suku lika med suun af suu. Men hellre må man

bibehålla några tvetydiga ord, som uppkomma blott under böjningarne efter Casus, och kunna lätteligen förstås af meningen, än betjena sig af bokstäfver, som ej kunna uttalas, Upplands-Finnar, som i dagligt tal icke veta af *ö* och *g*, förstå likväl sitt språk utan svårighet, och tyckas kunna umbära den fremmande försigtigheten.

Man har orsak ännu till den invändning, att man åtminstone i skrift måtte bibehålla *ö* och *g*, för att uti några tvåstafviga ord icke låta aparta grund-stafvelser vid ord-böjningarne eller i vissa Casus, smälta till en enda stafvelse, om ock deras åtskilnad kan af en Finne i tal observeras; ty begge stafvelsernas vocaler kunna ofta, genom mellanconsonantens uteslutning, förenas antingen till en lång vocal eller till en diftong, till ex. luun af lufu, måin af måti. Men svårigheten härutinnan afhjelpes, då man påminner sig den regeln, att orden böra alltid stafveras efter sina grund-stafvelser, liksom man redan gjort i lain af lafi, ruon af rufo, laais=ta Infinitivus af laaisen &c. *) och grundstafvelserne kunna lätteligen åtskiljas, antingen med anledning af ordets böjningar, eller af dess slägtord, till ex. puun af pufu, laif=linen af lafi, pietty af pitää o. s. v.

*) Äfven *t* har uti vissa Verba i tredje stafvelsen blifvit och blir utelemnadt, såsom uti haluta haluan, soluta soluan, jyrytä jyrjän m. m.

Man kunde väl, i anseende till de långa vocalerne, skriva dem enkla, och draga öfver dem ett förlängningsstreck, för att undvika deras förblandning med tvenne i bredd stående enkla vocaler, såsom *pin* (flinta), till skilnad från *piin* (beck), samt nyttja de vanliga afskiljnings-punkterne (dieresis) ofvan på den enkla vocalen, som skulle åstadkomma förvillelse i hänseende till vocalernas obehöriga sammanfogning till en diftong, såsom uti *riioille* af *rufo*, *fuiiulle* af *fuitu*. Men som dylika stafvelse-beteckningar äro i sig sjelfva alltid svåra, att under skrifningen iakttaga, och tillökning af tecken på raden bör sorgfälligt undvikas, som vanprydnad för stilen, så kommer detta project att af sig sjelf förfalla. Likväl kan Scribenten, till redighetens vinnande, och för att välja det mindre af tvenne onda, i dylika fall hellre betjena sig af de vanliga stafvelse-tecknen, såsom uti *pi-in*, *ru-oille* och *fui-ulle*, än låta stafvelserne af okunnigheten förblandas, eller vanställa stilen med punkter och linier öfver raden.

Man har utan betänkande härtills skrifvit *lain* af *lafi*, *ruon* af *rufo*; men deremot varit mycket grannlaga, att icke skriva *luun* af *lufu*, ehuru afsprånget med utelemnadt *g* är lika stort, och olägenheten i begge fallen den samma; ty uti *lain* och *ruon* kunna grundstafvelse-vocalerne förblandas till en diftong, och uti *luun* till en lång vocal.

Så ock har man i Verba, utan all stafvelse-skilnad, skrifvit foofa af fofoan, och taafä af tafaan, ehuru äfven här de tvenne enkla vocalerne, hörande till särkilta stafvelser, lätteligen kunde tagas för en lång vocal.

Bokstafven g höres aldrig i uttalet emellan tvenne vocaler, icke en gång i skrift, om den ock finnes der utsatt; den bör därför, på hvad villkor som helst, äfven utan ersättning af stafvelse-tecken, derifrån aflösas. Och d höres i samma fall på ett råbråkande sätt allenast i de Provinser, der språket hunnit redan förderivas, eller ock uttalas det som r eller t, till och med som l uti åtskillige Socknar öster om Tavastehus. Men till en del af Österbotten, öfra delen af Tavastland, hela Savolax, Karelen och Ingermanland har denna bokstaf i dagligt tal ännu icke hunnit utbreda sig. Till och med i skrift måste d, efter nämnde landskapers dialekt, läsas såsom t, hvilket sednare torde framdeles så i tal som skrift öfver allt kunna antagas, i händelse d emellan tvenne vokaler icke alldeles uteslutes, så att man i stället för meidån och pöydån skulle skrifva och tala, icke meidån och pöydån, utan meitån och pöytån.

Att nyttja c i stället för f uti de språk, der f finnes, är en obehörighet, bevislig genom bokstafvens eget ljud.

Något egentligt ljud för *f* hafva Finnarne icke; de hjelpa sig, äfven i lånta ord, med *w* i stället för *f*, och med *hw* i stället för *ff*, t. e. *hawma* och *ahwena* äro finska ord, *wati* och *hawee* äro lånta från svenskan.

Æ och *ʒ* behöfvas aldrig uti Finskan; ty de kunna fullkomligen ersättas, det förra genom *fs*, och det sednare genom *ts*; ehuru det heter, att man hellre bör betjena sig af ett tecken, då man deruti kan inbegripa tvenne ljud, än att göra stilen vidlyftig med flere beteckningar. Men som uti hela Finska språket, fremmande Nomina propria och de finska ord undantagne, som af okunnighet blifwit formerade efter svenskan, icke något ord eller någon stafvelse begynnes med tvenne consonanter; så lär man hafva tillräckeligt skäl, att lemna desse bokstäfver till de språk, der de äro mera naturliga.

Det är besynnerligt, att man uti åtskilliga fremmande språk träffat förening allenast med bokstäfverna *fs* och *ts*, och formerat af dem *ʀ* och *ʒ*. Med samma skäl hade man ju kunnat formera otaliga sådane sammansättningar af alla de bokstäfver, som tillsammans låta uttala sig. För ordningens skull hade man bordt uppfinna aparta beteckningar för dem alla, eller utelemna äfven *ʀ* och *ʒ*.

Genom tvenne consonanters införande i början af finska ord skulle språket till en

stor del förlora sin egenhet, i synnerhet vore detta ett tillgrepp emot poësin och väljudet; ty det är ju vocalmässighet, och icke en skärrande mängd af consonanter, som utgör den sanna harmonien i språket.

De flesta af dylika ord, som begynnas med tvenne eller flere consonanter, kunna lätteligen förfinskas, då den sista consonanten blott bibehålles, till exempel: peili icke speili, Rouwa icke Frouwa eller Prouwa, Rowasti icke Prowasti m. m. Allenast ordet prameus (båthet och högfärd), formeradt af oegenteliga Finnar, och derföre mindre brukligt, kan ej gerna förfinskas till rameus, som, förmodligen deriveradt af rampa, betyder, på sina ställen af Finland, kroppens vanmagt, utan borde således ifrån språket alldeles uteslutas, för att derigenom icke gifva anledning till rubbning af språkets egenhet, då prameus dessutom finnes något när ersatt genom det mer finska ordet *ylpous*, som bemärker högfärd och förstås i alla orter af Finland.

Suomen Kielestä,

elli

Sana-Urmeijan Kokous,

Perustus-suomeksi.

Roska minä koulun kautta
 olin käynyt opin teillä,
 Kielten tähän kuljeskellut
 koulu-kirjaini läpitse,
 tutkistellut tyköni
 mainioita muilla mailla,
 Käännyin minä mielelläni
 koto-kieltä tutkimahan, —
 kieltä syvää ja suloista.
 Ujatellen, astuskellen
 kohen kultaista kotoa,
 isän maata makeata,
 tuli tiellä vastahani
 Kenralina korkeana,
 Sana-wäen saattajana,
 Suomen kieli kiitettävä
 ulko-maille mennessänsä.

Mihin matka? wanha Weljen?
 Kyshin minä kulkewalta;

Mihin puustavit menivät?
 Mihins saatat sana-joukut?

Suonne maahan täyellisten
 mielin minä matkustella,
 vastasi hän vakaisesti;
 monet kielet muukalaiset
 ovat menneet ohitseni.

Mutta, miksi tätä tietä
 sinä wiisaana waellat?
 moitin minä Suomen Kielettä;
 Suomen suu on tottumaton
 miesten muonaan muukalaisten.
 Wiimein wierasten seassa
 sekoittelet Sana-joukko
 paljon wieraalla wäellä.
 Tau-it pahat, tarttuwaiset
 siellä sukus turmelewat,
 sanat muita sielämmät.
 Räännä kofta, kallis Weljen',
 koko seura kotiansa;
 etkös luule ehtiwäsi
 Suomen kautta suoremmosti,
 kautta oman puhees parren

Kauas kielten kunniaan?
 Mutta jos jo outojakin
 olis' sanaisi seassa,
 aika-miesten Armeijasfa,
 waateta ne wälstämätä
 Suomen puhtaalla pu-ulla.

Uivan tosi, armas weljen',
 fanoi tähän Suomen kieli;
 muukalainen ompi outo,
 wieras, Suomen waatteisfakin.
 Jo on seura sekoitettu
 nytkin wieraalla wäellä,
 jo on juokko saastutettu
 paljon wirheillä, wioilla.
 Mutta wiivy tässä wielä,
 finä, Suomen rakastaja,
 mainitseepi ukko uljas;
 minä mielin pitää kohta
 wäen kanssa kokouksen,
 ennen kuin mä Eäännän jälle
 koko seuran koto-maille,
 puhtauteen puheen parren.
 Empä minä mielelläni
 ota outoja mukaani,

jokk' ei ole omistetut,
 eikä sowi Suomen puku
 päälle peitteeksi wikainsa.

Koska tarwe kokouksen
 wäen kanssa wirheellisen,
 wirheisjakin woimallisen,
 oli minun mielestäni,
 suostuin minä miehen työhön,
 toimitukseen toimellisen.

Sana-joukot julkisemmat,
 kofta kutsutaan kokohon.
 Ensin marsivat eteemme
 kautta N o m i n a n komannon
 Jalka-miehet miehuulliset,
 Sitte tuotti tukkiamme
 N o n o m i n a Reserwinsa.
 Heitä seuras' hewos-wäki,
 jota W e r p a johatteli.
 Vielä wiimeksi tulivat
 miehet muutkin merkilliset,
 apu-sanat *) Armeijasaa.
 Niin kuin laineet laiho-pellon

*) Partiklar.

Kulki Fukin Tiwisjoni,
 riensi joka Nykymentti,
 Käwit kaikki Komppaniat
 lujan tutkinnon läpitse.
 Yksin, kaksin koko seura
 toinen toisensa perässä
 lähetettiin lääkäriille
 ylös tykö Ymmärryksen,
 joka tosin taitavasti
 kiwut kirjjaansa kokoili
 puustawien puhuwaisten,
 wirheet suuren Sana-wäen.
 Sitte lääkäri lähetti
 koko kirjjan Kenralille,
 jossa sekä wieras joukko
 että wirheet oman wäen
 olit oikein merkittynä.

Tohtori on totisesti
 tehnyt meille tietäväksi,
 että miehet eklytettyt,
 pehmeät ja paisutetut,
 joill' on joukko täytettynä,
 b, c, d, g, f (ähwä), p (äksä)
 ovat ouot, muukalaiset,

Sopimattomat sekaamme.
 Z (zeta), nainen nädstänsä,
 Sana-wäen saastuttaja,
 myös on häijy, hyljättävä.
 Moni sana Suomen kielen
 ompi Ruotsin rupulissa
 taikka muissa taritumissa.

Kokousta kirkistellen
 olen minä omin silmin
 nähnyt sanat saastutetut,
 joit' en jaksa luetella,
 ehkän tunsin monen miehen.
 Sana moni saastutettu
 pian toki paraneepi
 toimen kautta Tohtorien,
 niin kuin nytkin Prowastista,
 koska kohta päästä wirhe,
 liika pojes leikatahan,
 suora tulee Suomalainen,
 aivan rohkea Rowasti.

Koska sana-kokouksen
 luja Kenrali lopetti,
 minä vielä waipuneena
 ajatuksissa alati
 kelpo mieheks' kiitin häntä;
 mutta suuri Suomalainen
 katkais' puheen kielestäni,
 hylkäsi' huulteni hunajan,
 niin kuin kaikki kelpo miehet,
 joill' on arwo itsestänsä.

Sitte mainitsee minulle
 Suomen kieli suruisena:
 Kolla minä kokouksen
 olen oikean pitänyt;
 mutta kuka, kulta weljen,
 liene luja luonnoštansa,
 joka olis' apunani,
 joka taitais' johatella
 sanat jälle Suomen tielle
 kautta oppimme omaisen,
 perustella puheen parret
 kansan jalon kunniaksi,
 walistukseemme waroksi?
 — — jo on kuollut Kananteri,
 pois on mennyt Porthanimme.

Mä sure, Suomen kieli!
 sanoin minä miehuuella,
 ehtä epäilyksen tähän
 murhe munkin mielessäni;
 joskus jalot johattajat,
 parantajat puheen parren,
 ilmestywät Ijän maassa.

TILLÄGG.

Непаа, och dylika ord, (alla enstafviga ord inberäknade) med en lång slut-vocal, som å pag. 14, raden 7, enligt dess ändelser i Genetivus och Dativus, finnes anfördt, äfven såsom exempel till första Declination, torde kanske beqvämare, och till undvikande af onödiga anmärkningar om Casus, efter dess Accusativus Partialis och några andra ändelser, lämpas till den tredje, då således en lätt ändring vid bestämmelsen af ord till första och tredje Declination uppstår.

När affixen hän eller hån, hvaraf betydelsen är: ju, kommer att sättas till ma eller må, som genom abbreviation och omskapning efter det föregående ordets vocaler, af Pronomen personale minä, förvandlas till en affix, öfversättes den samma med: åtminstone, t. e. onhan se ollut, det har ju varit, menemmähän tuota kaisomaan, jag går åtminstone att bese det.

I N N E H Å L L.

Inledning	"	"	pag.	3.
Om Bokstäfverna	"	"	—	6.
Om Vocal-Läran	"	"	—	8.
Om Consonanternas omvexling	"	"	—	10.
Om Declinationerna	"	"	—	13.
Om Pronomen	"	"	—	25.
Om Räkne-Ord	"	"	—	30.
Om Adjectivum	"	"	—	33.
Om Verbum	"	"	—	35.
Om Verba Neutra och Reciproca	"	"	—	47.
Om Verbum Auxiliare	"	"	—	48.
Verbum Negativum	"	"	—	53.
Om Participium	"	"	—	54.
Om Affixerna	"	"	—	54.
Utredningar i Blandade Ämnen	"	"	—	60.
Några Reglor till Syntaxen	"	"	—	105.
Anmärkningar uti Finska Skaldekonsten	"	"	—	118.
Kritik öfver Lån-Bokstäfverna uti Fin- ska Språket	"	"	—	141.
Tillägg	"	"	—	158.

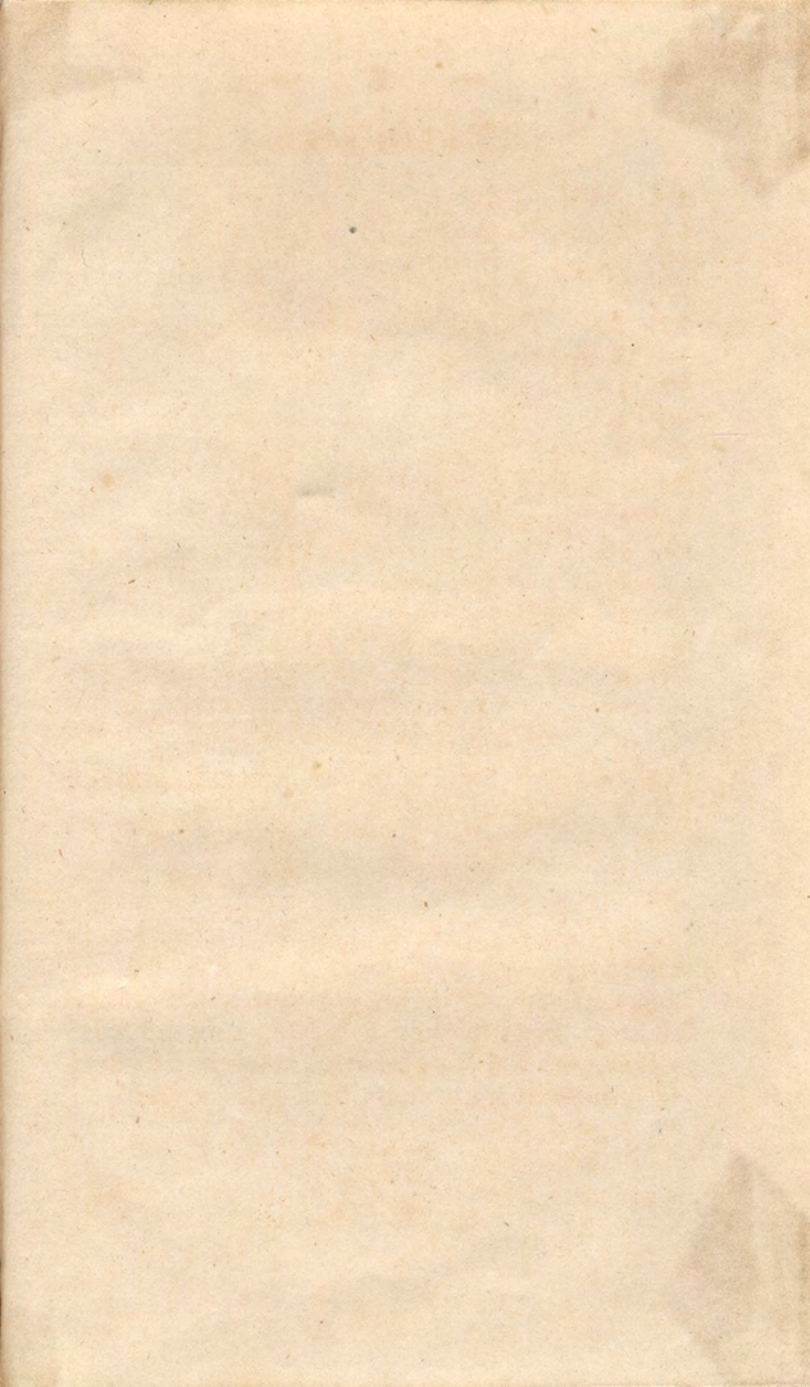
— —

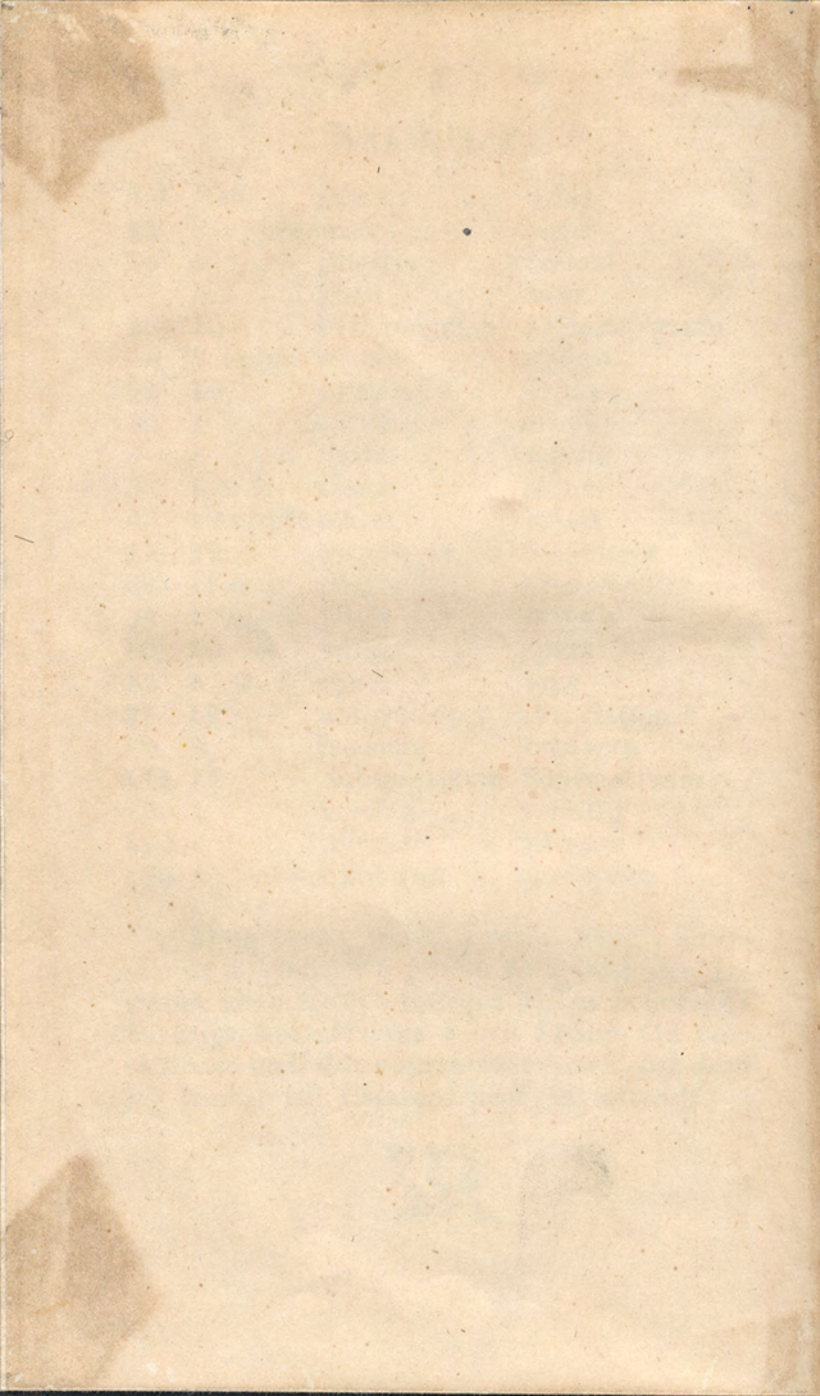
Rättelser:

Sid.	Rad.	Står :	Läs:
11	6	uppåt mad	med
14	3	tillsatts	tillsats
—	5	korrt	kort
16	10	härleningarne	härledningarne
—	3	uppåt wirten	wirtten
22	10	Cassus	Casus
30	1	alifva	blifva
—	2	uppåt tufata	tufatta
32	8 & 9	säsom	såsom
48	12	uppåt måste	måsta
51	12	Singularas	Singularis
68	15 & 16	hänsende	hänseende
77	1	uppåt langa	långa
80	10	— språk	språk
83	8	— ocke	icke
89	12	— abrevationer	abreviationer
90	9	tufannen	tufannen
115	11	Substantiuvm	Substantivum
120	1	verslag	versslag
124	6	allenas	allena
125	13	tjenligase	tjenligaste

Flere andra tryckfel torde finnas, förorsakade i synnerhet genom de ibland den latinska eller Cicero Antiqua stilen befintliga felaktiga bokstäfverne å och ä, som vid correctionen undfallit uppmärksamheten, och dem jag lemna till Läsarens benägna rättande.

~~313. III. II.~~
Suom. kiel. 3.

KPL I.

X

